

Oponentský posudek na disertační práci Petra Mikošky:
Úloha metadovedností v psychoterapii

Každý zná paralelu vedenou Freudem mezi psychoanalýzou a díly Koperníka a Darwina. Člověk není ani středem vesmíru, ani cílem stvoření, ani pánem svého psychického života. Všichni tito badatelé ranili lidský narcismus. Ovšem odměnou za odvahu vzdát se narcistické iluze jim mělo být nalezení možnosti naučit se svět vnější i vnitřní postupně ovládat. Tak jako poznání zákonů fyzikálních umožní lidstvu expanzi do vesmíru, poznání zákonů biologických vyléčení nemocí těla, tak poznání zákonů psychických způsobí, že se člověk pánem ve svém duševním domě postupně stane.

Vytvoření psychoanalytického protokolu tedy odpovídá, alespoň dle Chertoka a Stengersové, snaze purifikovat, zjednodušit a kontrolovat, zkrátka transformovat psychoterapii na dědice Koperníka a Darwina. Freud odmítnul nesporně úspěšnou hypnoterapii svého učitele Charcota zejména proto, že hypnóza nevede k „pravdě“, ale k fikci a fantaziím, které jsou vsugerované hypnotizérem, a které jsou překážkou skutečného vyléčení. Hypnoterepeut je ten, kdo vyvolává vztah lékař-pacient, kdo sugeruje, kdo žádá, kdo povzbuzuje, ujišťuje, představuje se vysloveně jako nadaný mocí, i když třeba nechápe příčinu a mechanismus této moci. Hypnóza podle Freuda sice dokáže úspěšně odstranit symptomy, ale nikoli příčiny patologie, které naopak tím, že je nenechá vytanout, zastírá, a ty pak většinou svou energii transformují do jiné symptomatologie či do neméně patologického vztahu přenosu a protipřenosu, kterému se v hypnoterapii nelze vyhnout. Tak jako je pochybné uzdravovat placebem, je sugesce špatným způsobem jak změnit druhého. Otvírá totiž brány šarlatánům a podvodníkům všeho druhu.

Psychoanalytik naopak chce být neutrálním vědcem. Odmítá vliv bez logického zdůvodnění. Chce vědět, co dělá, kontrolovat psychoterapeutický proces, znát mechanismus patogeneze i léčby. Usiluje o léčbu kauzální, nikoli symptomatickou. Jen ta totiž může být skutečně úspěšná a její efekt trvalý.

Nicméně v roce 1937 si Freud ve slavném článku „Analýza ukončená a neukončená“ uvědomil, že uzdravení pomocí analytické kúry nejsou ve skutečnosti ani předvídatelná, ani věrohodná, ani komplexní. Obtíže, na které narazila psychoanalýza, se ukázaly obdobné jako obtíže ostatních technik. Ani Freudovi se nepodařilo transformovat psychoanalýzu na dědice Koperníka a Darwina.

Freudovi následovníci a dědicové, jak pěkně ukazuje Petr Mikoška ve své práci, tuto narcisticou ránu, kterou realita vnucuje jejich ambicím, zpočátku odmítali uznat, avšak nakonec se s ní museli smířit. Psychoterapeut již není soudcem, který odděluje pravdu od iluzí, je naopak osobně zúčastněn v příběhu, v němž nejde o nalezení pravdy, nýbrž o tvorbu nových afektivních zkušeností pacienta.

V této „postmoderní“ situaci se Petr Mikoška rozhodl prozkoumat, nakolik úspěch psychoterapeutického procesu podmiňují terapeutovy „metadovednosti“ – tj. jeho osobnostní kvality, které doktorand společně s manžely Mindellovými definuje jako „pocity a postoje, které máme jakožto terapeuti a ... vědomé využití těchto postojů v praxi“ (s. 20) - patří mezi ně fluidita, soucit, odvaha riskovat, hravost, láska k vesmíru, respekt, nelítostnost, hýčkáni a podobně - a do jaké míry je lze systematicky kultivovat či cvičit (s. 11). Metodologicky postupuje tak, že jako důkaz klíčové role metadovedností v psychoterapii předkládá zkušenosti a tvrzení vybraných psychoterapeutů. Co se týče možnosti metadovednosti cvičit, zdá se mi být autorův postoj rozporný: na jedné straně odlišuje metadovednosti od „dovedností“ – tj. naučitelných postupů, které předpisuje teorie, na straně druhé odmítá rezignovat na jejich nenaučitelnost a vyzývá k jejich kultivaci (např. metodou buddhistické meditace).

Nutno říci, že autorův styl je čistý, práce čtivá, bez formálních vad. Doktorand v ní prokazuje nesporné zaujetí i nadání.

Bohužel musím konstatovat, že „vědecká“ kvalita práce je poměrně nízká. Doktorand je především málo kritický. Přebírá tvrzení svých oblíbených autorů bez snahy nalézt metodu jejich evaluace. A mnohá z nich jsou přitom velmi kontroverzní až pochybná (např. schopnost komunikace s komatózními pacienty předpokládající jakousi „zvýšenou citlivost“ (s. 15)). Byl jsem zklamán, že zásadní otázky v práci zůstaly neodpovězeny ba dokonce nepoloženy.

Za tu nejzásadnější otázku považuji problém evaluace účinnosti terapie – tedy i relevantnosti metadovedností v psychoterapeutickém vztahu. On totiž terapeutický úspěch nic nedokazuje. Pouhá empirie je v medicíně (tedy i psychoterapii) nedostatečná evaluační metoda.

Empirická medicína totiž od samého počátku narážela na jeden zásadní problém. Tím problémem byli nemocní, kteří se uzdravili. Totiž ti, kteří se uzdravili sami, bez léků a jakékoli lékařské intervence. A že jich nebylo málo. Pak bylo nutno si klást nejen otázku, zda léky, které se obvykle podávají, jsou užitečné, nýbrž také, zda nejsou škodlivé. Tato nejistota o hojivém působení empirických léčebných prostředků a toto povědomí o vlivu přirozené léčivé síly v živém organismu, byly porodní bábou medicíny experimentální.

Experimentátor se u lůžka nemocného od empirického lékaře nemusí nijak lišit - kromě jediného: chce rozumět tomu, co dělá; nestačí mu pozorovat nebo empiricky jednat, nýbrž chce konat pokusy podle vědeckých zásad a pochopit fyziologický mechanismus vzniku nemocí i mechanismus léčebného působení léků či terapie. Lékař empirik bude naproti tomu spokojen, když se empirickým postupem dozví, že určitý lék v dané nemoci pomáhá, když pozná přesné dávky, které je třeba podávat, a případy, kdy se jich dá použít. Ovšem

empirik se může někdy krutě mýlit – a to i ke škodě pacienta – a experimentátor jej může z omylu usvědčit.

Jedním z prvních empiriků usvědčených experimentátory z omylu byl vídeňský lékař Franz Anton Mesmer. Mesmer tvrdil, že lidské bytosti jsou vzájemně vázány zvláštní energií, „magnetickým fluidem“, a že je možné, aby jím jeden u druhého vyvolal významné psychické a somatické změny. Fluidum bylo pro Mesmera fyzikální silou, potencionálně vysvětlitelnou přírodními zákony, která mohla být využita i léčebně. A právě četnými terepeutickými úspěchy Mesmer dokazoval pravdivost své teorie „animálního magnetismu“.

Nicméně v roce 1784 byla Ludvíkem XVI. svolána komise, jejímiž členy byly takové vědecké osobnosti jako Lavoisier či Benjamin Franklin, která měla experimentálně Mesmerovu teorii prověřit. Magnetizér byl požádán, aby magnetizoval „nadáný subjekt“ bez jeho vědomí, dále aby zdánlivě magnetizoval jiný subjekt či aby magnetizoval subjekt se zavázanýma očima na jiném místě na těle, než ohlásil. Po sérii experimentů mohla komise prohlásit, že „fluidum bez imaginace je neúčinné a naopak imaginace bez fluida může vyvolat jevy, které jsou přičítány fluidu“. Zkrátka fluidum, jehož existenci měly dokazovat jeho účinky, neexistovalo.

Mesmerův případ zároveň odhalil pro medicínu velmi nepříjemný fakt: terapeutický úspěch nic nedokazuje. Empirik byl od nynějška definován jako ten, kdo pokládá vyléčení pacienta za důkaz účinnosti svých postupů. Lékaři si však díky Mesmerovi znovu ostře uvědomili, že jelikož lidé postižení stejnou nemocí se mohou vyléčit za pomoci postupů zcela odlišných, pak „vis medicatrix naturae“ je natolik mocná, že často léčí lékařům navzdory a triumfuje zároveň jak nad nemocí tak i nad lékem a lékařem.

Petr Mikoška na tuto situaci zcela rezignuje. Spokojí se s „eklektismem“ a „procesuální“ terapií a po jejich reálné účinnosti příliš nepátrá. Hlavně když je pacientovi lépe. Rozdíl mezi šarlatánem bezostyšně využívajícím naši nevědomost ke svému prospěchu a badatelem hledajícím „pravdu“ jej neznepokojuje.

Petr Mikoška napsal dozajista čtivou, zajímavou a inspirativní filosofickou esej. Domnívám se však, že v disertační práci by mělo jít o víc. V autorově textu jsem bohužel nenašel ani návrh plausibilního evaluačního kritéria účinnosti jím předkládaného systému terapie, ani demarkační kritérium umožňující rozlišit mezi šarlatánem a odborníkem a dokonce ani pro filosofické práce typičtější systém konzistentní logické argumentace. Přesto práci pro její nesporné literární kvality **doporučuji k obhajobě** s nadějí, že autor na mé pochybnosti dodatečně odpoví.